

BIBLIOGRAFIA

Javier TERRADO PABLO, *Metodología de la investigación en toponímia*. Zaragoza, 1999, 165 pàgines, amb 9 il·lustracions fotogràfiques dintre el text.

Ja en el pròleg posa unes bases fonamentals per a poder obtenir bons resultats en la investigació toponímica: la prudència de no donar res per segur o definitiu, i la modèstia de saber admetre opinions d'altra gent. Tot al llarg del text, es practiquen aquests principis essencials. Un dels primers capítols és dedicat a recomanacions a l'hora de recopilar la informació, tant la que s'ha d'obtenir per via oral com la que s'ha d'extreure de documents. És partidari d'una certa flexibilitat en la transcripció fonètica, sense que calgui subjectar-se a criteris gaire rígids. Posa en relleu la necessitat d'examinar documentació de primera mà i argumenta per què. Com que és un llibre que sembla destinat a futurs investigadors en terres no catalanes, una abundància d'exemples assenyadament triats són trets de terres no catalanes, tant castellanes com d'altres llengües i cultures, sense excloure particularitats que es produeixen en el nostre territori. Allà on es manifesta la màxima prudència és en el capítol dedicat a la interpretació dels topònims, que és el més extens. Àmpliament documentat, examina calcs, recreacions, transports, trasllats i trasplantaments. I fa comprendre la dificultat que hi ha moltes vegades a determinar quina d'aquestes causes s'ha produït. Quan tracta d'etimologies, exemplifica com és d'important un bon coneixement de la llengua dialectal de la zona on s'actua, a vegades més important que no pas conèixer indoeuropeu o cèltic. I, en aquest fragment, dóna el significat de la paraula *sorotàptic* creada pel Dr. Joan Coromines: indoeuropeu precèltic. Explica anècdotes il·lustratives de la dificultat d'entendre noms fins i tot de creació recent, com «Ca del Crisna», que és un episodi divertit tot i un exemple de com cal primfilar al llarg d'una enquesta. Aporta disbarats cultes atribuïts a etimologies populars. I va descobrir una colla de paranys que s'interposen a una interpretació assenyada. És un llibre d'una gran utilitat per a tot aquell que decideixi d'emprendre seriosament —amb un respecte litúrgic— una investigació toponímica. Xavier Terrado va ésser un deixeble i col·laborador de Joan Coromines, i això es nota en bona manera tot al llarg d'aquesta obra, confeccionada amb aplom i amb saviesa.

Ramon Amigó i Anglès

Joan MIRALLES i MONSERRAT, *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*, Institut d'Estudis Catalans, Repertoris de la Secció Filològica, III, 1997, 774 pàgines. Pròleg de Joan Veny.

Inscrit dins el gran projecte de *Diccionari etimològicohistòric de cognoms de la Romà-*

nia (PatRom), aquest llibre de Joan Miralles és un treball ambiciós, fet amb la pulcritud i el rigor científic als quals ja ens té tan avesats l'autor, que altra cosa no sabem imaginar d'una feina seva. A l'escrupolositat reiterativa s'hi afegeix ara el respectable gruix de prop de vuit-centes pàgines de registres dels mallorquins més antics documentables, néts o besnéts dels primers colonitzadors catalans. És la publicació de quinze manuscrits que contenen llistes molt diverses de pobladors, tant de la ciutat com de la part forana, totes les que ha pogut localitzar en els arxius de la Corona d'Aragó. En trobam de monedatge de morabatí, un impost introduït a casa nostra pel rei Pere I (el més antic és el de Montuiri de 1308); de deutors de l'aljama de 1339, en un document que conté una relació de 289 jueus; un registre d'homes d'armes de Mallorca que consigna 4.386 individus, xifra molt alta tractant-se d'una font medieval; n'hi ha de querns de setmana de les parròquies de Sant Nicolau i de Sant Jaume, de la ciutat, ordenades per illes; i un repertori de contribuents al socors en guerra de la parròquia de Sant Miquel, també de la ciutat de Mallorca.

El bessó de l'obra el forma el corpus antropònimic (pàgs. 37-600), transcrit seguint els criteris de la col·lecció "Els Nostres Clàssics", que explicita en fulls precedents, després de la descripció dels manuscrits. Les pàgines 603-608 corresponen a una relació bibliogràfica d'antropònimia mallorquina medieval. Clou el treball un índex de tots els noms de les persones registrades, que ocupa les pàgines 617-774.

En el pròleg, Joan Veny ja ens fa veure múltiples utilitats de la publicació, com és ara els ajuts que pot prestar als estudis de fonètica, morfologia i lèxic, etc. En voldria afegir alguns: l'etimologia d'un antropònim pot servir de reforç a la d'un determinat cognom. Així la del llinatge Veny (< llat. VICINU) rep el suport de la de *Belveny* (< llat. BELLU VICINU, que degué passar per les etapes *Bellvesín > *Bellveín). Observam noms que proporcionen datacions més o menys coetànies a la del vocable comú respectiu, com *Saquer* (seguer) 'eixam en estat salvatge' o retrodatacions de més de mig segle, com *Foneyl* (fonell) 'cobertura del buc d'abelles'. Voldria aclarir que l'ofici de llapassadora (*lapassadora*), absent del DCVB, es refereix segurament al de la dona que netejava la llana de llapasses (*llapassar* encara es diu a Santanyi).

Tampoc no puc resistir la temptació de subratllar altres aspectes que em semblen del màxim interès. El lligam que existeix entre l'antropònimia i la toponímia cobra en aquest corpus un relleu especial i la seva consulta pot ajudar a aclarir nombrosos aspectes poc diàfans dels noms de lloc illencs. Vegeu com diverses feminitzacions d'antropònims evocuen possessions i contrades mallorquines: *Arnaules* (*ses Arnaules*, Lluçmajor), *Bagura* (*sa Begura*, Sant Llorenç), *Barbarana*, (*ses Barberanes*, ses Salines), *Bosca* (*sa Penya Bosca*, Santanyi), *Mescorda* (*sa Penya Mascorda*, Pollença), *Menga* (*es Forat d'en Mengo*, Felanitx), *Felia* (*na Felia*, Lluçmajor), *Vayllespunta* (*na Vallespira*, ses Salines), etc. Alguns d'aquests vocables femenins esdevenen puntals gairebé indispensables per fer llum sobre les respectives etimologies: *sa Cova Badaia* (Campos) seria de difícil interpretació sense saber que existeix l'antropònim *Badaya*; de la mateixa manera *Cala en Ganduf* (Cabrera) és més fàcil de lligar al nom germànic *Gandolf* si disposam d'una *Gandolfa* documentada.

L'alternança del cognom *Dols* amb la forma vocalitzada *Dous* ens ajuda a imaginar la possibilitat que el topònim *s'Esdolç* (Felanitx), que descriu un potent flux d'aigua submarina, pugui provenir d'un anterior *ses Dous* 'les fonts', ultracorregit.

La substitució de l'article salat arcaic de topònims del Principat pel seu correlat literari s'intueix, per exemple, en l'antropònim *des Papiol*.

La utilitat de l'antropònimia antiga per a l'aclariment d'etimologies poc diàfanes resta patent en casos com aquests: el fet de trobar *Salat* com a nom de persona ens ha de posar

en guàrdia en ser temptats a seguir la moda d'adscriure a l'ètim CELATU 'amagat' qualsevol pou o font que estiguin a la vista. Així es *Pou Salat* (Porreres), al bell mig de dos camins, remet a **es Pou d'en Salat* (antropònim també documentat a Porreres) que no conté cap tipus de sal, tal com *es Pou Florit* de la mateixa localitat (< **es Pou d'en Florit*) no alberga flors, ni *es Pou Guerrer* (Montuïri) mostra agressivitat. *Dorcha o Dorqa* és la base d'un topònim aparentment tan clar com *Cala en Turqueta* (Ciutadella), si observam que la veïna alqueria d'Alpare el 1301 (R. Rosselló, 1985) era tenguda per *na Dorqueta*. Coromines proposa derivar de *marbre sem* (DECat, s.v. *marbre*) el nom mal transcrit de *Cala Marmassem* (Andratx), que fóra millor escriure *Cala Mermessem*. Contra l'adjectiu *sem* 'buit' alcen bandera les grafies antigues amb *-n* final, que ens fan corregir el rumb etimològic cap al tipus *Cala* + article personal masculí + antropònim (a l'estil de la no gaire llunyana *Cala en Basset*). Partir de l'antropònim *Ermessèn*, present també al *Corpus*, és infinitament més senzill: **Cala n'Ermessèn* > *Cala Mermessèn* > *Cala Mermessem*. Per altra banda, la pronúncia amb tres vocals neutres del nom costaner fa que vegem correctament accentuat el nom personal en l'obra de Miralles, contra tota una allau d'accents aguts en obres d'historiadors amb pocs miraments ortogràfics. *Ancia* o *Ansia* (< llat. INCISA) prové d'un dels diversos indrets del Principat que duen aquest nom i és la base de l'*Enciola*, península de Cabrera separada per un istme minúscul, una incisió a la carena. *Rumia*, cognom d'ètim àrab, ens forneix una base per interpretar *ses Romies de Pula* (Son Servera).

Nombrosos topònims de l'illa ens són recordats pels llinatges, sovint amb grafies arcaïques: *Almedrà*, *Ascorqa*, *Astalela* / *Astalella*, *Bàlig*, *Barquerès*, *Baulenes*, *Mandiya*, *Moscari*, *Pontiró*, *Pugdarós*, *Tiò* i el feminitzat *Galatzona*. Alguns ja no existeixen com a nom de lloc, com *Totesaus* (possessió manacorina medieval). D'altres han conegut la substitució, *Benimala* (avui *Binibona*, Selva), o mostren un estadi més acostat a l'etimologia, *Bellvezer* (ara *Bellver*), o bé ens alcen la sospita de pronúncies diferents de les actuals, *Tuyent* (*Tuent*, Escorca). La grafia unes vegades fa difícil la bona lectura, com el cas de *Tora*, que no sabem si és *Torre* o *Torà* (possessió calvianera), però d'altres ens ajuda a corregir males pronúncies actuals, com *Peneflor* (cf. *Son Penaflor*, i no *Son Penyaflor*, Alaró), *Rotlan* (*Son Rul-lan*, i no *Son Rullan*, Palma) o a recordar les que són cada dia més arraconades per les influències modernes de l'escriptura, com *Vargili*, pronúncia residual de *Cala Vergili* (avui més *Cala Virgili*, Manacor). Moltes unitats van introduïdes per preposició: *de Femenia*, *de Beniamar*, *de Benitareff*, *de Lorach*, *de Randa*, *de Pasaró*. Els noms mig oblidats com a topònims no hi són absents, com *de Padrina* (avui *Son Valls*, Felanitx), o quasi perduts com a noms d'alqueries, com *de Portocolom* (ara més sovint *Cas Saliner*, Felanitx). Tampoc no falten els que han evolucionat fins a ser dotats d'una falsa transparència, com *de Solor* (ara *es Olors*, Artà). La grafia d'*Onor*, contra l'actual *Honor* (Bunyola), antietimològica ferm, no s'allunya tant de la primitiva forma *Eanor* de la *Remenbrança* (Mut-Rosselló, 1993).

En les llistes d'homages d'armes afinam una bona colla de cognoms que han desaparegut de les respectives poblacions, però hi subsisteixen encara en els noms de lloc, cosa que ens pot orientar cronològicament. Vegeu-ne uns exemples de Santanyí amb els topònims que s'hi poden relacionar: Domingo Mercader (*es Clos d'en Mercader*), Berenguer Bramona (*na Bramona*), Guillem Barber (*es Cocó Barber*), Bernat Crexell (ant. *sa Bassa d'en Carxell*).

On el bagatge de materials resulta intensament aprofitable és en l'antroponímia dels jueus, que obri unes increïbles perspectives de treball en un camp pràcticament inexplorat, en el qual les incursions dels toponimistes són minses en extrem. En un indret com Mallorca, on el contingent humà jueu assolí densitats elevades, hi ha d'haver una sedi-

mentació important de noms personals d'aquesta ètnia, com hi pot ser a les altres illes. Mascaró Passarius en va fer alguna tria. El fet de ser, l'hebreu, una llengua semítica que comparteix noms personals amb l'àrab ha comportat que aquesta darrera llengua sigui sempre la beneficiada, en detriment d'aquella, en haver d'investigar l'origen de molts topònims, com els que segueixen: *es Matzocs*, Artà (quan trobam també jueus amb el nom de *ben Marsoc*), *Cala Brafí*, Felanitx (jueu *Abrafim* = *Abraham*, nom d'innegable tradició bíblica), *na Massota*, Santanyí (jueu *Massot*), *Benàtiga*, Calvià i *Biniati*, Maó (jueu *Benatia*), *Binissai*, Maó (jueu *Bensayt*), *Binigaus*, es Migjorn (jueu *ben Qaus*), etc. No tenir en compte la doble possibilitat de filiació d'aquests topònims i tirar pel dret duent l'aigua cap als molins de la mitja lluna és, pens, un error del qual hem de fugir si tenim present l'aportació de Joan Miralles. Palesem-ne almenys el dubte.

Els vincles amb noms hebreus són molt més clars a través d'altres cognoms de la mateixa obra. De moltes viles mallorquines on no ens consta l'existència de calls, sovint s'ha dit que la presència d'aquesta ètnia comença amb els descendents de conversos que s'hi estableixen vers el segle XVIII. És el cas de Santanyí, on descobrim que al XIV ja hi vivia un jueu apel·lat *ben Selamó*. A propòsit d'aquest nom, *Son Salamó* (Ciutadella) es diu així per un posseïdor de 1453, hereu del venerable *Bertran Salamó*, segurament jueu, segons es desprèn de les notes publicades per R. Rosselló (1982). Antropònims jueus com *Yahuda* / *Lahuda*, *Magaluf*, no es poden deslligar fàcilment de topònims com *Torrellafuda* o *Magaluf*, respectivament. És possible que els freqüents *Touel* o *Tauhell* (vinculats a noms hebreus com *Abram* o *Magaluf*), en persistir com a malnoms, fessin possible, vers els segles XV, XVI, o següents, la formació dels diversos *Son Toell* o *Son Tovell* mallorquins. Un *Jucef Benvenist Comprat* no ens deixa oblidar el *Benicomparat* del Repartiment (avui *Binicomprat*, Algaida).

La geografia de vegades ve en ajut de la intuïció: *Jody* és el nom hebreu d'un grec de la parròquia de Sant Nicolau i *Judí* és el nom d'una possessió de Sencelles. *Lahià* i *Laihà* apareixen també com a noms de jueus i a Sencelles mateix hi ha una possessió dita *Laià*, i és escaient recordar que en el terme veí de Santa Maria es localitzà la sepultura d'un hebreu anomenat Samuel, datable vers el segle V. Tothom sap que és innegable la presència de jueus medievals a les viles de Porreres i Felanitx, reunits potser en sengles calls. Doncs bé, entre els antropònims jueus que aporta el llibre de Miralles i la toponímia de les dues viles podem establir relacions ben suggerents: *Aron*, és nom jueu i *n'Aron* (llegiu amb ò oberta) topònim porrerenc. Amb els noms de *Maimó*, *Isac*, *Abram*, trobam diversos *ben Bolaix* que ens estableixen un nexa amb *Son Bollaix*, entre ambdues poblacions. Tenim un *Abraffim ben Tabussa*, quan sabem que *Tibús* / *Tibussa* és malnom actual felanitxer. A més, tota aquesta informació es reforça amb el fet que es Rafal (Porreres), antigament dit *Abonbarich* (R. Rosselló, 1974), tenia el mateix nom que el d'un jueu llucmajorer de 1321 (B. Font, 1972), llatinitzat com a *Salomonis Monbarich*. Tot fa pensar que els jueus de Porreres i Felanitx posseïen terres a les dues viles. No oblidem que el Llibre del Repartiment consigna jueus entre els beneficiats en la distribució del botí. Finalment, el lector ja endevina que el volum pot ser indispensable per descobrir la filiació de molts noms de lloc, perquè és molt clar que, per als estudis d'antroponímia, disposam ara d'una eina bàsica i plaent.

Cosme Aguiló

Miquel J. JASSANS, *Onomàstica de Poboleda*. Institut d'Estudis Catalans. Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, III. Barcelona 1998. 255 pàgines.

Amb aquesta investigació onomàstica es completa l'exploració publicada del sector nord

de la conca del riu de Siurana, majoritàriament compresa dintre la comarca del Priorat, amb el terme de Poboleda inclòs, són vuit termes municipals, més dos d'agregats. Conjuntament, fan una mica més de la meitat de l'extensió superficial dels vint-i-tres termes que formen la comarca. Dintre la conca siuranenca, però atribuïts al Baix Camp, també hi ha –i també ja han estat publicats– els termes de la Febró i d'Arbolí, i el sector de Cortiella, que pertany al d'Alforja però que n'és un fragment que salta al Priorat i queda exclòs del prioratí territori de Porrera. Encara hi podríem posar la part alta del riu, que correspon a la Mussara (també publicat), ara Vilaplana, igualment del Camp.

No és cap sorpresa que aquest de Poboleda sigui un treball molt ben fet, guiat per un propòsit d'exhauriment i haver fet servir tots els elements disponibles perquè sigui al màxim de complet. S'hi veu l'experiència de l'autor en aquesta mena d'empreses, una experiència ben adquirida en les seves investigacions anteriors, una al terme de Rasquera, a la Ribera d'Ebre, i una altra al d'Alforja, el seu poble, del Camp de Tarragona. Josep Moran, que obre el llibre amb un pròleg, m'estalvia de parlar de Miquel Jassans, patriota polifacètic obsessionat pel rigor en totes les seves activitats. L'inventari comprèn cap a 1.700 entrades, entre noms actuals i noms caiguts en desús. S'ha servit d'un parell d'hommes de cap a vuitanta anys i d'una altra mitja dotzena de persones més joves, tots pàgesos de la vila; i d'una bona col·lecció de protocols notarials i altres documents, que comencen al primer terç del segle XV. Deu pàgines d'introducció situen el territori de Poboleda més que no pas en un sentit geogràfic, d'una geografia condicionada pel riu de Siurana, «que és la raó de ser de Poboleda», en un marc històric, tanmateix sense pretensió d'escriure la història de la vila. Hi parla de molins i de conflictes que al seu entorn es van generar amb Escaladei, a part d'enfrontaments perpetus amb aquella cartoixa veïna; de la vegetació i els conreus, de la indústria tèxtil, de l'aiguardent i de l'evolució demogràfica. En dóna una idea general esquemàtica que ajuda a familiaritzar-se amb la població «bressol del Priorat». Com en tots els reculls d'onomàstica, hi ha noms corrents que es repeteixen una mica pertot, i també uns altres que criden l'atenció, com Matxeris, potser traslladat pels frares de les possessions que tenien a Castellldans; i la Vall d'Hebron, que també devien patrocinar els cartoixans i que només sabem que s'hagi repetit a Guadassuar, a la Ribera Alta, País Valencià. Quan respecta una ortografia sospitosa d'incorrecció, ho fa constar, per exemple Citjas < *Sitges* o *Sitjar*, Foredes < *Foresa* o *Floresa*, Tovadals < *Tavadals* o *Dovadals*. Quan fa propostes sobre l'origen d'un nom són d'una gran prudència: Salanques, potser hi havia arbres de la família de les *Salix*. Pot passar per modèlic com a recull d'onomàstica comprensiu de tots els conceptes d'un terme municipal.

Ramon Amigó i Anglès

Desideri LOMBARTE i ARRUFAT, *Pena-roja. Una vila a la frontera*. Pena-roja, 1999. Associació Cultural Tastavins. 285 pàgines (21'5x15'5 cm), il·lustrat, ISBN: 84-605-9346-0.

Amb motiu del desè aniversari de l'òbit del nostre consoci Desideri Lombarte (Pena-roja, 1937-Barcelona, 1989), la pena-rogina Associació Cultural Tastavins ha decidit, finalment, publicar la història inconclusa –fins al segle XVIII– de la matarranyenca vila de Pena-roja, a les terres aragoneses de llengua catalana, en la redacció de la qual estava apressadament treballant Lombarte quan li sobrevingué la mort la tardor de 1989.

Des del punt de vista de l'onomàstica, en aquesta història local, elaborada a la vista d'una àmplia i variada documentació conservada en diferents arxius particulars i públics als quals tingué accés el nostre investigador, hi trobem, al costat de nombrosos topònims

pena-rogins, ja modèlicament estudiats –tant els actuals com els pretèrits– pel mateix Lombarte en la seua extensa monografia *600 anys de toponímia a la vila de Pena-roja* (Calaceit, 1990), documentats diferents topònims dels tèrmins municipals de diverses poblacions de l'entorn comarcal (Mont-roig de Tastavins, Fórnols del Matarranya, Herbers, etc.). Amb tot, el que resulta més estimulant i gratificant per a les persones interessades per l'onomàstica catalana en general i la del Matarranya en particular és la reproducció de llargues llistes amb els pronoms i cognoms dels habitants de Pena-roja i poblacions veïnes que trobem al llarg de tota aquesta monografia historiogràfica. Alguns fragments d'aquestes llistes de consellers i jurats de Pena-roja ja les donà a conèixer el mateix Lombarte en diferents treballs publicats en les pàgines del nostre butlletí (vegi's els números XXXII –juny de 1988–, XXXIV –desembre de 1988– i XXXVI –juny de 1989–).

També cal destacar, pel que fa a la història social de la llengua catalana a l'Aragó, que en aquesta monografia trobem la reproducció de nombrosos fragments redactats en català de diferents documents –testaments, llibres d'actes municipals, protocols notariaus, capítols matrimonials, etc.– que abasten des del segle XV fins a mitjan XVII.

Una vegada més ens trobem amb un treball de Desideri Lombarte d'inevitable consulta per a tothom que vulga acostar-se, amb profit, a la història, la cultura i, en el sentit més ampli possible, la llengua del Matarranya.

Hèctor Moret

Anna BORBONET i MACIÀ; Jordi SANGLAS i PUIGFERRER, *Tavertet. El seu terme i els seus noms de lloc*. Pròleg d'Albert MANENT. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999. 188 pàgs. Inclou un mapa del terme (1:30.000), un del nucli (1:5.000) i diverses fotografies en blanc i negre.

Fa ben poc que ha vist la llum una publicació esperada: l'aplec de la toponímia de Tavertet (Osona, Principat de Catalunya), a cura del tàndem Borbonet-Sanglas. Diem que esperada perquè feia algun temps que estàvem al corrent de la preparació de l'estudi, i ens delíem per tenir-lo a les mans. I la veritat és que el resultat no decep. Es tracta d'un llibre d'edició força acurada, d'estructura equilibrada i redactat en un estil concís i amè, de forma que allò que podem subratllar, de bon principi, és que és un text que fa de molt bon llegir. Però, en la mesura que el que acabem de dir sembla una conclusió anticipada, valdrà la pena que anem per parts i que exposem, d'una manera sistemàtica, els resultats de la lectura crítica que hem tingut ocasió de fer de l'obra.

D'entrada, pensem que ens hem de fer ressò d'un primer fet important. És a dir, que l'estudi toponímic sobre Tavertet significa una nova fita en el llarg -llarguíssim- camí d'allò que, amb el temps, serà la "Biblioteca Toponímica Municipal de Catalunya". No és per casualitat que parlem de "llarguíssim" camí; si no anem errats, el títol que ara ens ofereixen aquests dos autors representa el número setanta-dos d'un total de termes municipals -al Principat- que en aquests moments es xifra en nou-cents quaranta-cinc. La desproporció entre les dues xifres és tan gran que seria absurd entrar en conjectures i en previsions a llarg termini; nosaltres ens estimem més mirar-ho al revés. És a dir, remarcant que podem celebrar que disposem d'una nova peça del gran mosaic que als anys trenta va encetar Cristòfor Cardús, amb la toponímia de Sant Pere de Riudebitlles, i que als darrers trenta-cinc anys ha tingut una empena significativa (sobretot, amb els estudis sobre el Camp i les comarques veïnes impulsats per Amigó i la seva "escola"). Per poc conscients que siguem de les dificultats que comporta un recull de toponímia, i de les bones dosis de tenacitat i d'entusiasme que calen per a completar-lo, convindrem